

ДЕЛОТО НА ТОДОР ПАВЛОВ И НАШАТА СЪВРЕМЕННОСТ

Днес, във времето на революционното преустройство на целия социалистически живот, изключително важни за нас са уроците от миналото. Чуват се нихилистични гласове да отгrech отведнъж всичко, съграждано през годините, и да търсим нови ценности, нови идеали. Не са малко и радтелите за идеализация на изминатия път. Те се страхуват от аналитичното посочване на грешките и недостатъците, защото искат зад отдавна изгубили привлекателността си лозунги да прикрият личната си вина за стореното. Но несъмнено най-важното в периоди на градивно строителство е да не се нарушава нито за миг връзката между минало, настояще и бъдеще, да не се спекулира с историческите факти. Затова и наложителна задача на днешния ден е да преосмислим обективно делото на нашите предшественици, на онези, които вложиха в борбата за социализъм всичко, на което бяха способни, и не опетниха ръцете си с недостойни слова и постъпки.

Един от тези „рицари“ на социалистическото обновление е академик Тодор Павлов — философ, естетик и общественик с непреходно място в историята на българската философия и култура. Апологетичният тон не ще е уместен, ако се опитаме точно да установим мястото му в националния живот. Но и всички опити да се омаловажат научните му приноси едва ли биха ни били от полза. Затова в навечерието на стогодишнината от рождението му е време да поставим нещата на истинските им места; не да пеem дитирамби или да викаме „разпни го“, а с нов поглед да осмислим фактите от един богат идеен свят, където — както при всяко човешко начинание — ще срещнем и върхове, и падения.

Несъмнено е обаянието на личността му — всички, които са имали възможността да общуват с него, са запазили спомена за естествеността и емоционалността му, за неговия буден и противопоставящ се на догмите ум, за феноменалната му памет, за остроумието и честността му. В предговора към автобиографичната си книга „Смях“ (книгоиздателство „Георги Бакалов“, Варна, 1977) Тодор Павлов пише: „Убедих се, че смехът може да чисти всякакви лекета, да плющи по гърбовете на подлещи, да неутрализира смъртоносни отрови, да озонира замърсени атмосфери, да крепи духа, да го вдъхновява, да го подмладява.“ Тази изконно българска житейска философия ученият е усиял да запази въпреки сериозните прежеждия, които му е поднасяла съдбата. Отраснал в духовно извисено, възрожденско семейство, преминал през школата на народното учителство, Павлов се нарежда в легията на онези марксистки романтици, които мечтаеха да направят света по-добър и по-справедлив. Жестоките изпитания на борбата ще приземят романтизма, но здраво ще калят вярата му. Комунизмът ще премине през призмоднята на зандадите, а от 1932 до 1936 г. в Москва ще бъде активен свидетел на един от най-сложните и противоречиви периоди в новата история на Русия. За негова чест в България се завръща не закостенял сталинист, а комунист интелегент, който живее с реалните проблеми на страната си, и заедно със съратниците до дъно ще изпие горчивата чаша на лагерите и репресиите.

Заобиколен от верни духовни другари, като Георги Караславов, Христо Радевски, Никола Ланков, Ангел Тодоров и други, Тодор Павлов взема активно участие в лите-

ратурните борби, влиза в остра, но открита полемика с редактора на „Златорог“ Владимир Василев, с Йордан Бадев, мъжествено отстоява марксистските разбирания за същността и призиването на литературата. Днес не е трудно да открием крайността и очевидната несправедливост на някои негови твърдения, но сме длъжни да припомним, че оценките на твореца са изречени гласно в условията на жестока идейна и политическа борба, когато огласяването им носи реални опасности. Важно е също така, че Тодор Павлов не се поддава на левосектантски настроения, противопоставя се на някои ждановски постановки за превъзходството на идейното над художественото. Важно място в кръга от естетически проблеми, които разработва, има теорията му за художествения образ, твърдото му убеждение, че той не може да бъде „прост, пасивно съзерцателен, механичен, бездействен фотообраз“ (Т. П а в л о в. Избрани произведения. Т. 6. С., 1963, с. 639). Оттук следва и горещата му защита за най-ценните достижения на националната класика, проникновените му текстове, посветени на Алеко Константинов, Иван Вазов, Елин Пелин, Христо Смирненски, Гео Милев, Никола Вапцаров, Георги Караславов и др.

И все пак не можем да не признаем, че в естетическите и литературоведските трудове на Тодор Павлов намират отражение някои от догматичните наслоения на епохата. Те се чувствуват особено силно, когато ученият се докосва до проблеми на модернизма и символизма, когато раздава прибързани присъди срещу „идеята за плурализация на марксизма“. Необходимо е внимателно да се извлекат от текстовете идейните и историческите причини за едно или друго заблуждение, за да се разкрие в дълбочина драмата на твореца, преградите, които поставя пред могъщата му мисъл командно-административната система.

Ярко свидетелство за огромните му възможности е философската му дейност и най-вече — написването на капиталния му труд „Теория на отражението“, който и днес вълнува марксистите, предизвиква оживени спорове. Несъмнено тази книга на живота му предопредели творческото прилагане на Лениновите идеи в марксистеската българска философска наука. Поетично и като изповед звучат думите на учения: „Истината е не само огледало на човека, тя е и силата, и гордостта, и славата на човека. Тя е неговата висша свобода и неговото висше самоудовлетворение. Тя е най-висшият израз на неговата най-дълбока творческа природа или същина.“ (Т. П а в л о в. Теория на отражението. С., 1962, с. 533). Тези думи най-пълно изразяват неговата същност, а и човешката му драма, защото Тодор Павлов е видял немалко злоупотреби с истината, неведнъж сам е бил потърпевш, а понякога безмилостните закони на догматизма са го превръщали и в безпомощен свидетел. Но в най-добрите страници от многобройните му философски, естетически, литературоведски и политически книги е закодирана истината, неведнъж за самия творец. Наше синоново задължение е да я разчетем докрай, да запазим в духовната си съкровищница и в родовата си памет спомена за един необикновен, високоталантлив и нравствено издигнат българин, какъвто е бил академик Тодор Павлов.

Сп. „Литературна мисъл“